

TURSUN FAKI, HAYATI VE ESERLERİ

Yrd. Doç. Dr. İsmet ÇETİN*

13. ve 14. yüzyıllar, Anadolu Türk sahasının en hareketli, en dinamik olduğu dönemlerdendir. Türkistan sahasından olan büyük göçler, bunların iktisadî ve siyasî problem ve sonuçları ile iç ve dış mücâdeleler bir taraftan hareketli bir toplum hayatını meydana getirirken, bir taraftan da fikir ve düşünce hayatının tekamülünü sağalamaktaydı. Zira Türk toplulukları üzerindeki Fars ve Arap kültür baskısı ile bunlara karşı tedbirler, Anadolu sahasının Türkleşmesi, vatan kılınması, bu hareketliliğin sonucudur. Bütün bu hareketli hayat tarzı içinde, isimlerini bildiğimiz veya isimleri bize kadar ulaşmayan, toplumun aydınları ile liderleri vardı. Bunlar kendi imkanları ölçüsünde, içinde yaşadıkları toplumun eğilimlerini belirliyor, yönlendiriyor ve bilgilendiriyorlardı. Bunlardan bir tanesi, hayatı hakkında teferruatlı bilgilerin bulunmadığı Tursun Faki'dir.

Tursun Faki, Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde yaşamış, şâir, âlim ve devlet adamıdır. Tahminen 13. yüzyılın ortalarında doğmuş, 1325 yılında ölmüştür. Şeyh Edebalı'nın damadı olan Tursun Faki, Şeyh'ten tefsir, hadis ve fıkıh dersleri almış, Osman Gazi'nin imamlığını yapmış, kadılık mevküne yükselmiş bir devlet adamıdır. Osman Gazi ile bacanak olan Tursun Faki, o'nun kâtiplik görevinde de bulunmuştur. Saadettin Buluç, Tursun Faki'nin Karamanlı olduğu görüşündedir. Ancak, Tursun Faki'nin Karamanlı olduğuna dair bir bilgiye rastlamadık.(1) Köprülü, 15. yüzyılda Karamanoğulları sarayında yetişen Hoca Fakih Karamanı den bahsetmektedir.(2) Buluç'un bahsettiği Karamanlı Fakih bu olmalıdır. Muhtemeldir ki, aşağıda bahsedeceğimiz 'Gazavât-ı 'Ummân'da geçen Pirî Fakih-Zâde isminden hareket eden Buluç, bu kanaate varmış olsun.

1288 yılında Karacahisar'ın Osman Gazi tarafından fethinden sonra cuma namazı kılmak isteyen topluluk, Tursun Faki'ya gelir. Tursun Faki, Şeyh Edebalı ile müşâvere ettikten sonra, bacanağı da olan Osman Gazi'nin isteği ile ilk cuma namazını burada kıldırır.(3) Tursun Faki'nin bir müddet, Karacahisar'da kadılık yaptığını da bilmekteyiz.(4) Aynı yıl Eskişehir'de Osman Gazi adına bayram hutbesi de okuyan Tursun Faki(5), Şeyh Edebalı'nın ölümünden sonra fetva işlerine de bakmaya başlamış, aynı zamanda savaş anlarında askere imamlık da yapmıştır.(6) 1325 yılında ölen Tursun Faki, Karacahisar'a defnedilmiş ve mezarı orada bulunmaktadır.(7)

Tursun Faki, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Anadolu Türk sahasının en hareketli dönemlerinden birinde yaşamış şahsiyetlerdendir. Bu hareketlilik içinde, âlimliği ile ön plana çıkmış, hayatı boyunca, Osmanlı Devleti'nin de kuruluş dönemindeki hareketlilik dikkate alındığı zaman, muhtemelen askerî kuvvet içinde, lider kadrosunda bulunmuş bir şahsiyettir. Yine kuvvetle muhtemeldir ki, devrinin ilim hayatına vâkıf, dinî bilgilerle doanmış, terkibe vamiş bir kişidir. Yine devrin ilim hayatının bir gereği olarak Arap ve Fars dillerini de iyi biliyor olması lâzım gelir. Zira O'nun adına kayıtlı eserler buna işâret etmektedir. Kanaatimiz odur ki, O'nun isim ve eserlerinin edebiyat dünyamızda işlenerek günümüze kadar gelmemiş olmasına sebep, mensup olduğu boyun. dolayısıyla kendisi ve çevresinin tam olarak yerleşik hayata geçmemiş olmasıdır. Zira, aynı dönemlerde yaşayan ve yerleşik hayata geçmiş olan Türk topluluklarındaki şahıslar ile ilgili bilgiler ile bunların eserleri günümüze kadar gelmişlerdir. Başka bir sebep de, henüz veni kabullenilen Arap ve Fars edebiyat anlayışının Türk grupları içinde yeterince işlenmemesi, buna bağlı olarak kendi prensiplerini belirleyememesi olmalıdır. Kaldı ki, 13. yüzyıldan itibaren edebiyatımızda görülen dinî konulu manzum veya mensur küçük hikâveler. Türk divan edebi- yatının adeta hazırlık devresini

teskil eder ve bu hazırlık devresine uygun geçiş dönemi örneklerini teskil ederler. İşte bütün bu sebeplerden dolayıdır ki, Tursun Fakı ismine kayıtlı eserler, günümüze kadar gelememişlerdir. Bir başka sebep ise, bizim edebiyat anlayışımızın değişmesi, buna bağlı olarak edebî zevkin değişmesidir. Ancak, içinde bulunduğumuz vüzyıla kadar daha önceleri yazmalardan, sonraları taşbaskı kitaplardan aktarılan/okunan ve dinlenen, bu kaynaklardan sözlü geleneğe aktarılan ve sözlü gelenekte yaşayan dinî hikâyelerin, dolayısıyla bunların içinde Tursun Fakı adına kayıtlı eserlerin bulunduğunu da gözden uzak tutmamak gerek.

Tesibitlerimize göre Tursun Fakı'nın olduğunu bildiğimiz üç eser vardır. Bunlar, Gazavât-ı Kıssa-ı Mukaffa' Hazret-i Ali Keremallahu Veche Cengi, Gazavât-ı Bahr-ı 'Umman ve Muhammed Hanefi Cengi'dir.

Bunlardan Muhammed Hanefî Cengi üzerinde herhangi bir çalışma yapmadığımızdan dolayı, Tursun Fakı'ya ait olup olmadığı konusunda temkinli davranmak zorundayız. Ancak, kaynaklar, bu hikâyenin Tursun Fakı'ya ait olduğunu haber vermekteler.(8)

Türkiye kütüphanelerinde birçok yazması bulunan Gazavât-ı Kıssa-ı Mukaffa' Hazret-i Ali Keremallahu

Veche Cengi, Agah Sırrı Levend tarafından "yazarı bilinmeyen" eserler arasında mütalâa edilmektedir.(9) Ancak, Mukaffa Cengi'nin Tursun Fakı'ya maledilmek suretiyle 13. yüzyılda kaleme alındığı fikri hâkim görüştür. Hasibe Mazıoğlu(10) ve Saadettin Buluç(11), bu mesnevinin Tursun Fakı'ya ait olduğunu söylerlerken, yine Buluç, Fuad Köprülü'nün isim vermeden Tursun Fakı'ya ait olduğunu söylediği mesnevinin Mukaffa' Cengi olduğunu söylemektedir.(12) Mukaffa' Cengi hakkında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde yapılan iki lisans tezinde, bu mesnevinin 14. ve 15. yüzyıl ile daha sonraki dönemlerde teşekkül ettiği belirtilerek, yanlış bir hüküm verilmiştir.(13) Ancak, kaynaklar, bu cenknâmenin 13. yüzyılda Tursun Fakı tarafından tercüme yoluyla Türk edebiyatına kazandırıldığını göstermektedir.(14)

Tursun Fakı adına kayıtlı diğer cenknâme, 'Umman Cengi'dir. Kaynaklarda, Gazavât-ı Bahr-ı Umman, Gazâ-i Bahr-ı Umman Şeca'at-ı Şah-ı Merdân ve Kıssa-ı Ummân olarak geçen bu cenknâme. Tursun Fakı tarafından Arap veya Fars edebiyatlarında Türk edebiyatına tercüme yolu ile kazandırılmıştır. Zira, döneminin ilim ve edebiyat dili durumunda olan Arapça ve Farsça'nın tesiri gözardı edilemez. Bundan başka cenknâmede bulunan olağanüstü motiflerin daha realist karakterli olan Türk destan motiflerine benzememesi de bona delil teşkil etmektedir. Muhayyel bir ülkeye yapılan sefer, orada olağanüstü varlıklar ve ne İslamiyet'te, ne de eski Türk dinlerinde görülen, kaynağını sihirden almış bir din ile olan mücadele, Türk, mit, destan, masal ve hikayeleri ile taban tabana zıttır. (15)

13. yüzyılda yaşayan Tursun Fakı'nın bir gazavâtnâmesinden bahseden Şahabettin Tekindağ(16), Saadettin Buluç(17) ve Vasfî Mahir Kocatürk, Ummân Cenknâmesi'ni 13. yüzyıla bağlarken, cenknâmede

Bin iki yüz beyt oldu...

Kim iştidirsün sang Tursın Fakı

mısralarının yer alması, bunun Tursun Fakı'ya ait olduğunu ifade eder. Ancak, Saadettin Buluç, bu Tursun Fakı ismini, Pirî Fakih-Zade'ye bağlayarak O'nun, Karamanlı

olduğunu ve 13. yüzyıldan sonra yaşadığını ifade eder.(18) Buluç'un üzerinde çalıştığı cenknâmede geçen:

"Kim sekiz yüz toksan yidi yıl " ifadesi, bize 15. yüzyılı işaret etmektedir ki, Tursun Fakı'nın 13. yüzyılda yaşadığı düşünülürse; Tursun Fakı ahfadından birisinin bu cenknâmeyi kaleme almış olabileceği veya O'nun fikir ve düşüncelerini benimsemiş birinin kendisine bu ismi mahlas olarak almış olabileceği düşünülebilir. Ancak, yukarıda geçen tarihe ait ifade ile Tursun Fakı isminin bir arada kullanılması, tarihi belirten mısram değişmiş olabileceği ihtimalini de akla getirmektedir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Muhammed Hanefî Cengi konusunda bir çalışma yapmadığımızdan dolayı onun hakkında bilgi vermemiz mümkün değil. Kısaca Mukaffa ve Ummân ismi ile isimlendirebileceğimiz cenknâmeler, şekil itibariyle manzum olarak, mesnevî tarzında kaleme alınmışlardır. Ancak bunların vezinlerinin sağlam olmadığı görülür ki, buna sebep; kaleme alındıkları dönemde aruzun Türk edebiyatına yerleşmemiş olmasıdır.

Dili itibariyle. Eski Anadolu Türkçesi'nin özelliklerini taşıyan bu cenknâmeler, konularını savaşlardan aldıkları için. daha çok savaş ve din ile ilgili kelimelere bünyesinde yer verir. Gündelik hayatla ilgili teferruat girilmediğinden dolayı, bununla ilgili kelime pek az kullanılmıştır.

Zaman zaman realist unsurların ağırlıklı olduğu bu cenknâmelerde, özellikle Umman Cenknâmesi'nde, olağanüstü varlıklar ile mücadele, fantastik unsurlar, bu cenknâmelerin Arap ve Fars kaynaklı olduğuna işaret etmektedir. Kaldı ki konularını da bu kültür kâynaklarından almışlardır.

Dönemin Türk insanına mücadele ruhunu aşlamak, ideal insan örneğini göstermek amacıyla kaleme alınan bu cenknâmeler, başka kültür kaynağından gelmiş olmalarına rağmen, bizim edebiyatımızda işlenmiş, kabul görmüş ve günümüze kadar ulaşmıştır. Bu sebeple, hem müellif olan Tursun Fakı, hem de O'nun eserleri daha teferruatlı olarak incelenmeye muhtaçtır.

Notlar:

1) Saadettin BULUÇ; "Dursun Fakih'in Gazavatnâmesi", X. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler, 1963, Ankara, 1964,x.11-22

2) Fuad KÖPRÜLÜ; Türk Edebiyatı Tarihi (2. Bs.), İstanbul 1981, s. 355

3) İbni Kemal; Tevarih-i Âl-i Osman, I. Defter, (Haz. Şerafettin Turan), Ankara 1970, s. 111-113

Mehmed Neşrî; Kitab-ı Cihan Nüma-Neşrî Tarihi, C:I, (Haz. Faik Reşit Unat-Mehmet A.Köymen), Ankara 1949, s. 109

4) Solak-Zâde Mehmed Hemdem Çelebi: Solak-Zâde Tarihi,C:1, (Haz. Vahit Çabuk), Ankara 1989, x.18

Mehmed Neşrî, a.g.e., s. 109-113

- 5) İbni Kemal; a.g.e., a.y.
- 6) BULUÇ; a.g.m.
- 7) Hasibe MAZIOĞLU; "Tursun Fakı" Türk Ansiklopedisi C:XIV, Ankara 19GG, s. 148
- 8) Mehmed ŞAKİR; Muhammed Hanefi Cengi, İstanbul 1933 Mustafa ÖZKAN; Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Anadolu Türkçesi, İstanbul 199, s. 71
- 9) Agah Sırrı LEVEND; Türk Edebiyatı Tarihi -I-, Ankara 1973. s. 127
- 10) Hasibe MAZIOĞLU; "Divan Edebiyatında Hikâye", Doğumunun 100. Yılında Ömer Seyfettin, Ankara 1983. x.19-34
- 11) BULUÇ, a.g.m.
- 12) KÖPRÜLÜ, a.g.e., x.342
- 13) Refika SEZİK; Gazavât-ı Hazret-i Ali (MetinTranskripsiyon), İstanbul 1981 (İ.Ü. Edeb. Fak. Basılmamış Lisans Tezi)
- Erdal DUYAR; Üç Gazavât-ı Ali Hikâyesinin Gramer Hususiyetleri ile Mevzu ve Motifleri Bakımından Tetkiki. İstanbul 1949-1950 (İ.Ü. Edeb. Fak. Basılmamış Lisans Tezi)
- İmet ÇETİN; Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Cenknâmeleri, Ankara 1995 (G.Ü. Sos. Bil. Ens. Basılmamı; Doktora Tezi)
- 14) ÇETİN; a.g.e., s.56-57.
- 15) Şahabettin TEKİNDAĞ; "Tursun Fakı" İslâm Ansiklopedisi C:12/2, İstanbul, x.122-123
- 16) BULUÇ, a.g.m.
- 17) Vasfî Mahir KOCATÜRK;TÜRK Edebiyatı Tarihi, Ankara,1970, s.96
- 18) BULUÇ; a.g.m.